

ȘTEFANIA CRISTESCU-GOLOPENȚIA ȘI CUNOAȘTEREA UNIVERSULUI MAGIC AL SATULUI ROMÂNESC

ION CUCEU*

ABSTRACT

ȘTEFANIA CRISTESCU GOLOPENȚIA AND THE DEVELOPING UNDERSTANDING OF THE MAGICAL UNIVERSE OF ROMANIAN VILLAGES

This article represents the first part of a study concerning the research on magic carried out by Ștefania Cristescu-Golopenția, within the monographic campaigns of Dimitrie Gusti's School (1929–1945)/The second part examines Sanda Golopenția's 1984–2011 „reconstruction of her mother's work.

Keywords: magic, magic agent, monographic research, Ștefania Cristescu-Golopenția, Drăguș, Cornova, Runcu, Șanț.

În 1966, primăvara, ca student în penultimul an al Facultății de Filologie de la Universitatea Babeș-Bolyai, Secția limba și literatura română, mă hotărâsem să-mi aleg ca subiect al viitoarei teze de licență: *Concepția teoretică și metodologia Școlii lui Dimitrie Gusti în cercetarea satului românesc*¹. Citeam cu nesaț tot ce găseam cu privire la campaniile monografice, în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” și în „Sociologie românească”, unde am descoperit numele cercetătoarei Ștefania Cristescu, pentru lucrările căreia făcusem o reală pasiune. Și periodicele amintite și cărțile sociologilor erau în fondul S[ecret] și se obțineau cu dificultate. Cu toate acestea de ei mi se leagă, într-un anumit fel, destinul de etnolog, întrucât prima comunicare științifică de la Cercul studentesc de folclor, prezentată apoi și la Sesiunea pe Universitate, a avut ca obiect „Chestionarul pentru studiul credințelor, practicilor și agenților magici în satul românesc”, elaborat de Ștefania Cristescu², contribuțiile sale parțiale publicate între 1936 și 1940, „Planul de cercetare” din *Îndrumări pentru monografiile sociologice*³ și-i studiam atent volumul *Gospodăria*

---

* Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Studii Europene.

¹ Sub îndrumarea conferențiarului universitar Dumitru Pop.

² „Sociologie românească”, I (1936), nr. 4 (aprilie).

³ Ștefania Golopenția, *Plan pentru cercetarea credințelor și riturilor domestice*, în *Îndrumări pentru monografiile sociologice*. Redactate sub direcția științifică a d-lui prof. D. Gusti și conducerea tehnică a d-lui Traian Herseni, de Biroul cercetărilor sociologice din Institutul de Științe Sociale al României, ISSR, 1940, p. 251–260.

în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș), ce se profila ca parte constitutivă a mării lucrări *Drăguș, un sat din Țara Oltului*⁴. „Succesul” prezentării mele se datora, mai mult ca sigur, îndrăznelii de a aborda o temă atât de „neconformă” în acei ani și, în măsură și mai mare, originalității și caracterului sistemic ale viziunii unei cercetătoare de care nu se mai auzise aproape nimic după 1948, pe care o scoteam, vezi Doamne, din uitarea „planificată”. Căci, cu excepția unui studiu, absolut întâmplător „descoperit” în revista Institutului de Folclor din București, despre o „poetă populară” dintr-un sat din apropierea Clujului⁵, nici îndrumătorul meu științific nu mi-a putut spune mare lucru.

Citiseam și lucrările lui Gheorghe Pavelescu, despre mană⁶ și despre practicile ritual-magice din Apuseni⁷, cunoșteam vag capitolele dedicate problematicii magice din monografiile microzonale publicate de Ion Mușlea în „Anuarul Arhivei de Folclor”, atent bibliografiate de colegul mai în vârstă Mircea Șpan, și eram sfătuit să „încadrez în epocă” și, comparativ, lucrările depre credințele și riturile magice din publicațiile periodice și din volumele Școlii sociologice de la București. Personal mă simțeam tot mai mult atras și-mi mărturiseam atașamentul deschis față de ceea ce realizaseră, în mai puțin de două decenii, câțiva dintre etnosociologii bucureșteni, în cărți apreciate de mine ca adevărate modele de investigație a culturii tradiționale.

Între aceștia, prin lucrările ei până atunci publicate, Ștefania Cristescu-Golopenția mi se părea a fi, alături de Constantin Brăiloiu și de Ion Ionică, între cei mai înzestrați și mai bine pregătiți pentru cercetarea „manifestărilor spirituale”. Nu știam atunci mai nimic despre traseul său formativ de-a dreptul spectaculos: discipolă apreciată, deopotrivă, a lui Ovid Densusianu și Dimitrie Gusti, cu un stagiul de doi ani la Școala etnosociologică franceză a lui Marcel Mauss, câștigătoarea unei prestigioase burse germane, cu un ambițios proiect doctoral nefinalizat, din nefericire, mă intriga faptul că nu-i regăsisem numele în marele colectiv de etnografi și folcloriști de la Institutul de Etnografie și Folclor din București, despre care se spunea că ar fi între cele mai importante din Europa.

Mă surprindea apoi că lucrarea ei importantă nu-i adusese titlul de doctor în sociologie, căci, comparând-o cu cele două teze de doctorat în domeniul magiei ale lui Gheorghe Pavelescu, susținute la Dimitrie Gusti și la Lucian Blaga, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)* mi se părea un proiect științific superior, mai contributiv atât sub aspectul exemplarității terenurilor etnografice, al nivelului teoretico-metodologic-interpretativ, cât mai ales al rezultatelor la care autoarea ajunsese în densa și strălucitoarea *Concluzie*:

---

⁴ Studiul era semnat Ștefania Cristescu-Golopenția și avea pe foaia de titlu mențiunea: Extras din Monografia *Drăguș – un sat din Țara Oltului* întocmită de Institutul de Științe Sociale al României, București, 1940.

⁵ „O poetă populară: Veronica Găbudean”, în *Revista de folclor* II (1957), nr. 1–2, p. 9–124.

⁶ *Mana în folclorul românesc. Contribuții pentru cunoașterea magicului*. Sibiu, Tipografia Krafft & Drotleff S.A., 1944, p. 134.

⁷ *Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni*, București, ISSR, 1945, p. 179

Scopul credințelor și riturilor domestice de ordin magic (p. 96–108), cu acea noțiune finală atoteedificatoare, *sporul casei*. Nu reușisem să aflu până atunci nimic despre premiul academic Vernescu, cu care fusese încununată cartea la apariție, înainte de a fi fost „proscrisă” și pusă la index pentru două decenii.

Aveam în față un text științific pe care-l „evaluasem” cu entuziasm drept „desăvârșit”. Nicio frază, nicio propoziție de prisos, niciun cuvânt în plus sau neaflat la locul lui, iar în Partea a II-a, cea mai întinsă, a lucrării, șirul nesfârșit de „citate” din notele de teren, impresionante și inconfundabile „voci” lăuntrice ale lumii rurale, atent consemnate din gura subiecților cercetătoarei de aleasă vocație, o masă copleșitoare de fișe excerptate din „rafturile” unei „biblioteci vii”, cu zeci de „tratate nescrise” până atunci, pe care anchetatoarea trebuie să fi învățat a le „deschide” de la întâiul său dascăl de folclor, Ovid Densusianu, din vechea lecție a acestuia, „tăcut însușită”, dar nedeplin recunoscută de unii dintre sociologii⁸ lui Dimitrie Gusti.

Ștefania Cristescu-Golopenția își propunea să prezinte „toată seria de credințe și practici magice... destinate a procura, menține și apăra bunăstarea, prosperitatea, «sporul casei», cuvântul «casă» fiind luat aici în înțelesul lui mai larg de «gospodărie», toate acele „manifestări spirituale”, cărora ea le și dă „numele mai simplu de mânărit (deși mai pretențios în aparență) de credințe și rituri domestice (*domus*)”, considerate a reprezenta „aspectul caracteristic al spiritualității familiei”⁹. Cum sublinia, într-un anumit fel, și „subtitlul” *Introducerii*, lucrarea în întregul ei trebuia să-l edifice pe cititor cu privire la „Tradiția spirituală a gospodăriilor țărănești din România”, studiul „gospodăriei”, ca unitate socială, constituindu-se într-o „problemă centrală” a monografiei sociologice.

Privită nu doar ca „simplă comunitate economică”, în viziunea autoarei, „Gospodăria noastră țărănească realizează de veacuri o comunitate de viață completă și adâncă, în care s-au păstrat neștirbite, pe lângă valorile economice, mai cu seamă valorile spirituale ale neamului, ca produse ale activității sufletești a oamenilor”¹⁰.

Raportând-o atât la „factorii naturali externi”, de care e condiționată sau determinată (cadrul *cosmologic* și cel *biologic*), cât și la „factorul intern”, identificat cu „sufletul generațiilor trecute”, păstrat în credințe, în reprezentări mitico-magice și în rituri (cadrele *psihologic* și *istoric*), gospodăria e studiată, de eleva lui Marcel Mauss, ca „fenomen social în sine”, deci ca „o unitate organic structurată de manifestări economice, spirituale, juridice și politico-administrative”¹¹.

În primul capitol al studiului său monografic, Ștefania Cristescu-Golopenția încearcă să reflecte *Oglindirea tuturor aspectelor gospodăriei țărănești în credințele*

⁸ Ovid Densusianu, *Sociologia Mendax*, București, Tip. Modernă, 1931, p. 11.

⁹ Ștefania Cristescu-Golopenția, *Gospodăria în credințele și riturile femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, Institutul de Științe Sociale al României, 1940, p. 116 + 27 planșe. Retipărit sub titlul *Credințe și rituri magice*, București: ISSR, 1944, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, p. 3.

și riturile domestice de ordin magic (p. 3–17), urmând cuminte modelul de interpretare gustian al celor patru categorii de cadre și tot atâtea manifestări, într-un discurs științific de o densitate și coerență argumentativă întâlnite numai la Constantin Brăiloiu, la Anton Golopenția și la Ion Ionică. Căci și în cazul cercetătoarei fiecare propoziție sau frază, fiecare exemplificare nouă, se înlănțuie explicativ ca elemente ce dau seamă de complexitatea „faptului social total” observat, familia drăgușeană, în comuniunea ei cu mediul înconjurător, cu natura, așa cum „se va răsfrânge și se va exprima din acest punct de vedere prin toată seria de reprezentări și practici superstițioase pe care înfățișările naturii le-au turnat de veacuri în sufletele tuturor oamenilor”¹². De la reprezentările colective despre *Măiestre*, *Lucru Slab*, despre „Pietrele Dentruiele”, Fântânițele, Izvorul Sfânt de la Mănăstirea Brâncoveanu, la cele despre locurile „bune” și cele „rele”, la spațiul protejat magic al casei, la „cultul extrem de însemnat al femeii chendăle” și al „copilului”¹³, la teama de farmece și de fermecători/fermecătoare, toate se constituie într-o tradiție unitară de viață culturală, spirituală, dincolo de legătura „de sânge și deasupra generațiilor ce se succed. Concluzia cade firesc ca o definiție deschisă: „Familia gospodărească ne apare astfel ca o unitate spirituală puternic încheată prin aceeași tradiție de viață culturală, prin aceeași domnie a obiceiului, reprezentând voința întregului grup de morți, ce îngrădește de dincolo de veacuri viața celor de azi în credințe și gesturi de veche amintire”¹⁴.

Eminenta cercetătoare se dedica empatic analizei profunde a componentei cultural-spirituale a grupului familial, privit prin prisma credințelor, reprezentărilor și riturilor domestice, așa cum s-au sedimentat acestea, stratigrafic condiționate sau determinate, de-a lungul timpului, pe verticală și în contactele avute cu popoarele „pe care soarta istorică le-a făcut să trăiască alături de noi”¹⁵, pe orizontală, pe generații (grupe de vârstă), dar și după categorii de gen. În aceeași privință, deși autoarea bănuiește „odinioară” o participare mai însemnată a bărbaților la practicile rituale domestice, ea afirmă cu tărie că „de fapt, păzitoarea și interpreta de seamă a acestora a fost și este femeia”, căreia îi revine „rolul cel mai greu”, atât în manifestările economice, dar cu deosebire în cele spirituale, „menite să aducă binele și sporul în gospodărie, dovedind, tocmai prin această perfectă aderare la ele, adevărata forță de coeziune a întregii vieți din gospodăria înțeleasă în toate amănuntele sale”¹⁶.

Supunând atenției „diviziunea vădită a rosturilor spirituale între bărbat și femeie” și considerând că, măcar în privința credințelor și riturilor domestice, femeia a avut și are „rolul esențial”, Ștefania Cristescu-Golopenția se apleacă, în remarcabilul său studiu, pe „această caracteristică aderare a femeii” la practicile

¹² *Ibidem*, p. 4.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 8.

¹⁵ *Ibidem*, p. 9.

¹⁶ *Ibidem*.

magico-religioase, afirmând că, explicativ, nu ar fi vorba doar de motivul că „școala o schimbă în general pe ea mai puțin decât pe bărbat” ori „că – în general – ea s-a depărtat mai puțin de sat decât bărbatul”¹⁷. Explicația ne duce spre o realitate etnopsihologică mult mai adâncă, de căutat, în cele din urmă, în „*însăși structura psihică*” a femeii, mai legată de „obiceiul comod, ce nu reclamă efort sufletesc în plus”, care ar determina-o să se apropie mai mult de credința și reprezentarea mito-religioasă, decât de „cunoașterea limpede”, adică rațională, întrucât viața ei ar fi dintotdeauna „mai accidentată” decât a bărbatului, „mai expusă pericolelor și bolii”: sarcină, lehozie, teama atavică pentru sănătatea copiilor și a soțului, grija de a se proteja pe sine și de a-și ocroti membrii familiei: „În felul în care-și apără copilul mic cu gesturi bătrânești de răul nevăzut, dar prezent în lume, în felul în care se apără pe sine, animalele și lucrurile din curte, citești atașamentul ei grav la gospodărie. Prin aceste gesturi mărunte rămâne de altfel neuitată în amintirea copiilor ei”¹⁸.

Condiționalitatea și raporturile de interdeterminare severă dintre manifestările economice și cele spirituale ale familiei drăgușene este observată și înțeleasă în conformitate cu teoria paralelismului sociologic, autoarea reliefând deopotrivă aspectele mitico-magice ale muncii câmpului, „ca realitate esențială” a economiei rurale, unde practicile rituale „sunt îndeplinite de femei”, de obicei fără știrea bărbaților¹⁹, cât și, îndeosebi, cele ale muncilor femeii în gospodărie, dublate de tehnicile magice aferente. Această realitate era imaginată ca un veritabil „cult domestic”, având ca agent magic femeia, care cunoaște și stăpânește viața spirituală a unității constituite de gospodărie. „Rolurile” gospodărești sunt văzute, însă, nu ca diviziuni și distincții ușor decelabile și observabile, ci în ceea ce Ștefania Cristescu-Golopenția numește „totaluri unitare de articulațiuni spirituale, deci structuri spirituale”, situate, unele față de altele, „în continuă interdependență, alcătuind un tot unitar, organic structurat, în care e uneori destul de greu de precizat unde sfârșește religiosul și începe magicul sau moralul”²⁰. În paragraful consacrat *Manifestărilor spirituale*, cercetătoarea nu stăruie să delimiteze, în raport cu formele și funcțiile lor specifice, credințele și practicile magice, ca tehnici spirituale în sprijinul actelor cu caracter economic, de credințele și riturile religioase, întrucât asemănarea dintre ele „merge uneori până la perfectă acoperire”, magicul și religiosul se îmbină uneori surprinzător de armonios²¹, astfel încât și în „religia solemnă a Bisericii”, încadrată de altfel la drăgușeni „obiceiului bătrânesc”, dar îndeosebi în mentalitatea și imaginarul colectiv, explicațiile magice și cele religioase se amestecă, se suprapun, se contopesc și se separă în chip „cu desăvârșire inedit”, prin înseși atributele și funcțiile lor, prin caracterul lor difuz.

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 10.

¹⁸ *Ibidem*, p. 11.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 15.

²¹ *Ibidem*.

Și manifestările morale și cele artistice sunt subordonate aceleiași tendințe utilitare, de asigurare a bunăstării, prosperității, sănătății și „sporului casei” sau „gospodăriei ca realitate socială superioară indivizilor care-i compun vremelnice grupul familial”²².

Spiritualitatea domestică a gospodăriilor e abordată prin tehnicile magice stăpânite, care dublează, practic, tehnicile pozitive economice, căci țărănul și țărancă din Drăguș știu că „*omul nu depinde numai de el, ci și de forțele nevăzute ale firii, care trebuie câștigate în favoarea lui tocmai prin vechile obiceiuri pe care le-au respectat străbunii*”²³. Autoarea intuiește aici un demers „*de aducere în folosul omului a puterilor invizibile*”²⁴. De aceea, realitatea complexă a spiritualității domestice nu trebuie studiată „*în sine, ca sistem unitar de valori: religioase, estetice, de moralitate și cunoștință teoretică etc. cu viața lor proprie, de sine stătătoare*”²⁵, ci „*în strânsa ei conexiune cu viața și manifestările economice*”, cu celelalte categorii de manifestări, în interconținutarea lor socioculturală, difuză și complexă. Astfel – considera Cristescu-Golopenția –, dacă cercetările economiștilor nu pot și nu trebuie să neglijeze viața spirituală a grupului familial, „*nici cercetătorii vieții și manifestărilor spirituale nu se mai pot mulțumi de acum înainte să le cerceteze pe acestea numai de sine stătătoare, ei trebuind mai cu seamă să le raporteze la toate celelalte elemente ce compun viața socială complexă a satului, a oricărei unități sociale, căci numai procedând în acest mod se va lumina și problema extrem de frumoasă a rostului, a funcțiunii tradiției în viața de azi a satului românesc*”²⁶.

Această realitate socială, numită spiritualitatea domestică, nu poate fi înțeleasă deplin dacă e prezentată „*în sine, închisă, ca și cum ar fi fără posibilități de comunicare cu satul*”, de aceea, în concepția Ștefaniei Cristescu-Golopenția, ea trebuie raportată la două realități integratoare, ceea ce autoarea și face în capitolele *Spiritualitatea domestică a întregului sat și Spiritualitatea domestică a regiunii*. Aceste demersuri suplimentare sunt considerate necesare, înainte de toate, prin „*mai strânsa comunitate de viață*” pe care o dovedește satul în raport cu târgul sau cu orașul, prin „*viața de relație intergospodărească*” ce se materializează în „*realitatea superioară*” a Drăgușului, perceput „*ca o mare gospodărie de ale cărei legi ascultă satul întreg, constituit în marea familie a comunității obștești*”, acționând „*ca un singur om*”, împărtășindu-se „*de aceleași vechi valori spirituale care au fost transmise până azi prin marea forță a tradiției*”²⁷.

Cercetătoarea era irezistibil atrasă de ideea tuturor gustienilor, vizând aderența tuturor membrilor comunității sătești la aceleași valori spirituale, „*la*

²² *Ibidem*, p. 18.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 20.

²⁷ *Ibidem*, p. 21.

aceleași conținuturi sufletești, deci la același destin cultural” prin care sociologia monografică încerca să explice, pe de-o parte, „strânsa coeziune a vieții sociale drăgușene”, iar pe de altă parte, „forța coercitivă a obștei, ca expresie și purtătoare a realității spiritual-sociale de deasupra grupurilor familiale gospodărești și a voințelor individuale”²⁸. La acestea, Ștefania Cristescu-Golopenția mai adăuga ascendența comunității de spirit, asupra celei economice, asupra nevoilor materiale zilnice. Ea stăruie, cu o consecvență de invidiat, asupra acelor „prilejuri” sau „ocazii” de comuniune spirituală, în care grupuri sau microunități sociale, organizate pe diverse criterii, sunt chemate „să comunice spiritual”: sărbătorile, ceremoniile, horele, cluburile bărbătești și șezătorile de fete sau de borese etc., prin care „satul întreg trăiește momente de reîmprospătare ale aceluiași vechi credințe, rămase moștenire de la generațiile trecute”²⁹, cu care satul intră în rezonanță, devenind „solidar, dincolo de veacuri”, cu valorile acestora.

Autoarea nu-și propusese nicidecum, în schițarea „comunității spirituale a satului” să abordeze toate palierele, toate aspectele componente, dar stăruie în următoarele pagini asupra uneia dintre acestea: puternica și manifesta „aderare la superstiție, superstițiosul”, prin cunoașterea unuia și aceluiași sistem de credințe și de reprezentări magico-religioase. Dintre ființele mitice sunt, nu întâmplător, alese exemplificativ: *Măiestrele* și *Lucrul Slab*, *Strigoaiele*, în legătură cu care „povestirile și interpretările individuale” [memoratele] sunt marcate de o mare stabilitate ce îi lăsa autoarei „impresia că circulă cu rigiditatea lucrurilor materiale”³⁰, cu diferențe aproape inexistente de la o variantă la alta. Trăsătura observată în cazul acestor tipuri „mărunte” de narațiuni i se pare cercetătoarei importantă, în măsura în care vorbește indirect de „spiritualitatea unitară drăgușană”, fiind, totodată semnificativă și pentru „întreaga viață socială a satului în care, înțelegem astfel, tradiția colectivă reprezintă încă o forță excepțional de puternică. Plecând de la aceste adânci intuiții, mi-am întemeiat planul de lucru în cercetarea tradiției narative despre *Strigoi*, *Ursitoare* și *Fata Pădurii*, în ancheta monografică de la Gârbou-Sălșaj, apoi în teza de doctorat despre *Fenomenul povestitului*.

Ștefania Cristescu Golopenția surprindea aici, cu rară forță de pătrundere, atât diferențele de esență dintre credințe, reprezentări și micile structuri narative, cât și resorturile comunicative prin care acestea se „creează” și circulă, oferindu-ne, cum spune, „material descriptiv ce reprezintă reconstituirea vieții spiritual-magice a unei familii ipotetice, în care credințele și practicile strânse din realitatea spirituală a satului s-ar găsi în toate gândurile și gesturile grupului familial”, autoarea arătându-se interesată de modalitățile prin care tradiția narativă a unei gospodării se varsă în cea a satului, ajungând să dăinuie de la o generație la alta.

---

²⁸ *Ibidem*, p. 21. De la Dimitrie Gusti, la Traian Herseni, Anton Golopenția, H. H. Stahl, Ion Ionică și până la aceste formulări ale autoarei noastre, ideea a cunoscut mai multe formulări.

²⁹ *Ibidem*, p. 22.

³⁰ *Ibidem*, p. 23.

„În realitate – spune ea – în fiecare familie se găsește păstrată o parte mai mare sau mai mică din acestea, deși marea lor majoritate e de largă și generală circulație în aproape fiecare gospodărie drăgușeană. Faptul acesta ne aduce astfel să înțelegem, măcar în parte, necesitățile care duc la interrelația spirituală a familiilor gospodărești. Aceste legături spirituale se fac însă mai cu seamă prin intermediul indivizilor reprezentativi pentru sat, în care se găsește concentrată mare parte, dacă nu chiar întreagă, experiența magică a acestuia”³¹.

În ultimele două pagini ale primei părți a studiului, Ștefania Cristescu-Golopenția prezintă *Spiritualitatea domestică a regiunii „de veche și autentică viață românească a Țării Oltului”*, referindu-se la acele „întrepătrunderi” culturale dintre comunitățile zonei, la schimburile și nevoile ce-i poartă uneori pe drăgușeni „pe drumuri foarte lungi și grele”, „mai mult pe jos decât în căruță” pe la *coțătorii* și *vărăjitorii* din satele din jur.

Partea a II-a, *Credințe și rituri magice din Drăguș în legătură cu gospodăria*, riguros structurată, ne aduce cea mai temeinică etnografieră a fenomenului mitico-magic dintr-o comunitate. Neegalată până astăzi, ea stă alături de alte două cercetări de vârf ale etnosociologilor din școala monografică: *Vie musicale d'une village*. Recherches sur le répertoire de Drăguș (Roumanie), a lui Constantin Brăiloiu³² și *Dealul Mohului*. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului, a lui Ion Ioniță³³. Caracterul exemplar al acestei cercetări rezidă nu numai în volumul impresionant și densitatea specifică a citărilor din notele de teren, cât mai ales în modernitatea și holismul viziunii asupra magicului, cointeresând atât substratul efectiv de credințe și reprezentări mitico-magice, de rituri cotidiene și festive pe care anchetatoarea a știut să le scoată la lumină în dialogurile ei cu interlocutorii, cât și pe acela al narativității, ce absoarbe și plasticizează experiențele magice, pe care, în cea mai pur calitativă tehnică de investigare, Ștefania Cristescu-Golopenția le-a elucidat pentru prima dată în etnologia românească.

Rând pe rând, credințele, reprezentările și riturile magice legate de casă (alegerea locului, construcția, geniile protectoare, cele necurate, pragul, ușa, cuptorul, vatra focului), de curte (fântâna, grajdul, poarta, locurile bune și cele rele: streășina, șura, mijlocul curții, grădinița), împrejurimile spațiului domestic, cu aceleași locuri *bune* și *rele*, stăpânite de ființe benefice sau malefice, sunt analizate sistematic, cu o putere de interpretare ieșită din comun prin rigoare și simplitate.

În capitolul următor: *Oamenii: norocul și sănătatea lor*, cercetătoarea rămâne la fel de atentă la rânduirea „citatelor” din materialul etnografic din Drăguș și la

³¹ *Ibidem, loc. cit.*

³² Paris, Institut Universitaire Roumain Charles I-er, 1960. Retipărită și tradusă de Emilia Comișel, în Constantin Brăiloiu, *Opere-Oeuvres* IV. Prefață, traducere și îngrijire Emilia Comișel, București, Editura Muzicală, 1979, p. 93–258.

³³ [București], Tipografia Bucovina-I.E. Toroutiu, 1943. Lucrarea a fost reeditată, după 1989: Idem, *Dealul Mohului*. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului. Ediție îngrijită, studiu introductiv, bibliografia scrierilor autorului și indici de Constantin Mohanu. București, Editura Minerva, 1996. XXVI+274 p.

structurarea conceptuală a temelor, ca într-un veritabil lexicon al miticului și magicului familiei, prezentând simple credințe sau idei religioase, practici divinatorii, prescripții și interdicții rituale, rituri apotropaice și de însănătoșire, cu insistență asupra celor vizând fata de măritat sau fata bătrână, apoi femeia măritată, boreasa, nevasta tânără și fertilă, cu copilul. Discursul științific vizează apoi atribuțiile ritual-magice ale moașei, înșiruie riturile magice și cele religioase de reintegrare a leuzei (chendălia), cu un interes aparte privind protecția magică a somnului a laptelui sugarului și credințele și practicile referitoare la „luatul țâței” etc.

Un întreg capitol e dedicat *Interdicțiilor și practicilor pentru a păstra sănătatea oamenilor din gospodărie*, cu distincția între actele magice oarecum cotidiene, cele de la sărbători sau intrate în ritualurile mari de familie, pe de-o parte, și riturile pentru care se apelează la femei bătrâne și pricepute sau la agenții magici cu faimă în sat sau în zonă, pe de altă parte. Practicile de vindecare și descântecelor, la diferite boli, sunt privite în contextul etnografic de manifestare, cu trimiteri la cauzalitatea îmbolnăvirii, la ființele mitice care o provoacă, însoțite adesea de mici narațiuni de vindecare și, desigur, cu atenția îndreptată atât asupra desfășurării descântatului, cât și a formulelor orale, mai simple sau complexe.

Demersul analitic interpretativ, circumscris aceluiași imperative, este reluat în capitolul următor: *Animalele. Norocul pe curte*, unde cele mai interesante pagini se referă la *Strigoaiele de lapte, la protecția vitelor cornute (a druganelor), a porcilor, a ovinelor*, dar și la grija gospodinelor față de păsările de curte și de albine. Un subcapitol special se apleacă asupra credințelor și practicilor magico-religioase cu caracter mai general, ținând *norocul pe curte* sau mana pe animalele și păsările din gospodărie. Ultimul capitol al cărții, oarecum complementar, fiind consacrat *Muncii* în preajma casei, aduce lămuriri asupra atribuțiilor boresei în casă și în grădină, cu tot cortegiul îndatoririlor magice care-i revin, dar și a celor ce revin bărbatului (fiind examinate deopotrivă semănatul, secerișul grâului, cultivarea porumbului și cultivarea cânepii), iarăși cu date de teren privitoare la meteorologia populară, la *Strigoii pe ploi, pe bucate* sau la *Strigoaiele pe cânepă*.

Considerațiile teoretice de final se axează pe legitățile și principiile gândirii magico-religioase, ținând de „o anumită mentalitate, comună omenirii întregi în anumite stadii culturale”³⁴, și reiau pe un plan superior concluziv discursul primei părți a lucrării, cu sublinieri de aceeași însemnătate interpretativă, indicând zone ale mentalitarului și imaginarului colectiv, „desprinse din preocupările speciale de viață ale acelu grup, deoarece gesturile și atitudinile oamenilor țâșnesc din și se împletesc armonios cu viața lor proprie specifică ele nefiind niciodată numai simple împrumuturi și adaptări rigide”³⁵. Concluziile cercetării sunt în conformitate cu trei concepte de bază ale teoriei gustiene: vitalismul și trăirea simpatetică a valorilor, precum și holismul sau integralismul viziunii monografice.

---

³⁴ *Ibidem*, p. 96.

³⁵ *Ibidem*, p. 96–97.

Forța de penetrație a interpretării aduse de autoare în acea „mentalitate practică economică” sau „tehnică spirituală ce o dublează în sat pe cea pozitivă au condus pașii autoarei spre înțelegerea și explicarea profundă a universului mitico-magic al țaranului făgărășean, anume spre concluzia că „scopul ultim” vizat de credințele și practicile rituale este „binele, bunăstarea, sporul gospodăriei”, „sporul casei”³⁶, văzute ca un fel de conceptualizări tradiționale locale, demersurile de acest fel alcătuind „o tehnică spirituală pusă în slujba vieții lor economice”³⁷. Datorate nu numai muncii omului sau vredniciei lui economice, ci și „credinței lui în Dumnezeu și în Sfinții Bisericii”³⁸, precum și respectării „religioase” a interdicțiilor și prescripțiilor magice, sporul sau bunăstarea definesc mai mult o mentalitate practică decât una primitivă, arhaică, chiar dacă în substrat e vorba, totuși, de rosturi magice. Altfel, oamenii știu că *sporul casei* poate cădea sub blestem sau sub acțiuni externe malefice, „când câmpul nu rodește cum trebuie, vitele se îmbolnăvesc și mor”, gazdelor „li se strică uneltele”, „cei ai casei sunt bolnavi”, „nu au spor la nimic”³⁹.

Ștefania Cristescu-Golopenția apreciază că întregă „seria credințelor și riturilor magice înfățișate în partea a II-a a lucrării” reprezintă, în fond, un sistem de „adevărate reguli care prescriu omului ce trebuie să facă pentru ca să-și atragă binele și să îndepărteze ceea ce e rău, pentru sporul casei sale”⁴⁰, lansându-se în considerații lingvistice asupra termenului *spor* în limbile slave, în lituaniană, în vechea germană, italiană și franceză. În cele din urmă, îl pune într-o paralelă evolutivă „cu celălalt cuvânt de derivație indigenă specială, dezvoltat probabil tot în mediu de viață păstorească – cu mană = «mana vitelor», «mana câmpului»”⁴¹. *Aducerile și înstrăinările* din gospodărie sunt interpretate în același registru al preocupărilor spirituale de protecție a *sporului casei*, de neștirbire a acestui aspect de viață „consacrat magic”, printr-un „secular spirit de economie al oamenilor acestor locuri”⁴².

Autoarea își încheie demersul interpretativ deschizând o pistă unei cercetări viitoare, prin evocarea predominanței acestor credințe și practici în ritualurile de nuntă și înmormântare, „socotite esențiale, una ca reprezentând intrarea, încorporarea unei persoane în cadrul unei gospodării, iar cealaltă ca o ieșire, despărțire, înstrăinare, a unei persoane de casa și gospodăria sa (moartea)”⁴³.

³⁶ *Ibidem*, p. 97.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 98.

⁴¹ Nota de la p. 99.

⁴² *Ibidem*, p. 103.

⁴³ *Ibidem*.

Ediția a doua a excepționalei lucrări a apărut în 1944, ca parte integrată monografiei Drăguș⁴⁴, dar cu titlul schimbat, probabil de coordonatorul general Traian Herseni, în nestatornicele și tragicele zbateri ultime ale monografismului gustian. Retipărindu-i, în 2002, cartea⁴⁵, Sanda Golopenția a procedat înțelept reluându-i titlul inițial și însoțind-o de un documentat *Cuvânt înainte* și de o notă asupra ediției. Editoarea justifică operația, pe motiv că titlul dat de Herseni „*nu definea exact conținutul lucrării (centrată îndrăzneț pe gândirea și acțiunea feminină în cadrul unei comunități tradiționale)*”.

Devotata editoare a așezat mai firesc în pagină capitolele și subcapitolele cărții și a intervenit oportun pentru a asigura concordanța deplină între titlurile și subtitlurile din textul propriu-zis cu cele din *Cuprins*, actualizând ortografia și normalizând unele grafii, unele forme gramaticale sau înlăturând ezitățile lexicale specifice epocii în care au apărut primele ediții.

Chestionarul asupra magiciului din 1936 și *Planul pentru cercetarea credințelor și riturilor domestice*, din 1940, dezvăluiau anvergura angajamentelor profesionale ale Ștefaniei Cristescu-Golopenția și maturizarea atât de rapidă a concepției sale teoretico-metodologice, bazată pe experiențele de cercetare la teren și pe cele de redactare a materialului etnografic, de fapt pe actele de „creare” a documentelor în dialogul cercetător-interlocutor din anchetă. Dacă în cuprinsul *Chestionarului*, ce urma să fie folosit „de intelectualii binevoitori ai satelor noastre (preoți, învățători, studenți)”, monografista insista la început pe cunoașterea indirectă, dar extrem de amănunțită, a agenților magici (A I, întrebările 1–12), pe credințele mitice ale acestora și pe cunoștințele lor magice (A II: 13–22), pe imaginea descântătorilor cu faimă din sat, din trecut și din prezent (B I: 23–25), sau pe faima celor din alte sate (C I: 26–29), în ultimele două secțiuni (D I: 30–31) și (E I 32–34), ea includea indicații și observații privind repertoriile de descânțece și modalitățile avantajoase de înregistrare a lor. Orientate cu prioritate spre descoperirea agenților magici și circumscrierea repertoriilor individuale și colective, întrebările din 1936 au fost reformulate într-o secțiune a *Planului* atât de cuprinzător din *Îndrumări*, unde avem de-a face cu un instrument de cercetare modern, la un pas de ghidul de interviu folosit de sociolog, etnolog sau antropolog în anchetele de teren actuale.

Planul de lucru e precedat de considerații teoretice în care sunt definite problematica, elementele alcătuitoare ale universului mitic și magic, specificul

⁴⁴ Titlul lucrării apărute cu nr. 2 în seria „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică. Sociologia României”, condusă de D. Gusti: *Drăguș – un sat din Țara Oltului (Făgăraș). Manifestări spirituale. Credințe și rituri magice* de Ștefania Cristescu-Golopenția. București, Institutul de Științe Sociale al României 1944. Cuprinsul lucrării în sine (p. VII–X) e precedat de *Planul monografiei* (p. V–VI), unde cărții autoarei i se rezerva un loc în B. *Manifestările*, la punctul 4. „Concepția despre lume și viață: filosofie (cugetarea), știință (cerul), timpul și calendarul, magia (rituri și credințe domestice, rituri și credințe, cu plante medicinale).

⁴⁵ Ediția a III-a. *Cuvânt înainte* (p. 5–26) și *Notă la Ediția a III-a a volumului de față* (p. 29–30).

subdomeniului și ni se oferă îndrumările metodologice adecvate, precum și o bibliografie teoretică finală.

Lecția pe care mi-am însușit-o de la Ștefania Cristescu-Golopenția în acei ani a fost hotărâtoare în cercetările mele de teren din Valea Gurghiului (1967–1969), din cadrul monografiei sociologice inițiate de Ion Aluaș, George Em. Marica și Jozsef Venczel la Gârbou-Sălaj (1969–1970) sau în cele din zonele Meseș-Plopiș-Sălaj, Valea Crișului Negru-Bihor și Subcodru (1971–1978). Față de posibilitățile accesibile cercetătoarei din anii '30–'40, adevărata mea profesoară de mitologie și magie populară, Ștefania Cristescu-Golopenția, pe lângă zelul meu de abia inițiat în cercetare, aveam norocul aparaturii moderne și comode, dublat de șansa transcrierilor tihnite și facile ale imensului material cu care „speriasem”, probabil, documentaristele din Institutul clujean, obișnuite să inventarieze doar cântece epice sau lirice, texte rituale sau narațiuni încheiate, după canoane arhivistice în care nu prea era loc pentru rituri magice, credințe, prescripții și interdicții magice, informații-povestit, interviuri, povestiri superstițioase, memorate etc.

BIBLIOGRAFIE

1. BRĂILOIU, CONSTANTIN (1979), *Vie musicale d'une village. Recherches sur le repertoire de Drăguș (Roumanie)*, Paris, Institut Universitaire Roumain Charles I-er, 1960. Retipărită și tradusă de Emilia Comișel, în Constantin Brăiloiu, *Opere-Oeuvres IV*. Prefață, traducere și îngrijire Emilia Comișel, București, Editura Muzicală, p. 93–258.
2. CRISTESCU, ȘTEFANIA (1936), „Chestionarul pentru studiul credințelor, practicelor și agenților magici în satul românesc”, în *Sociologie românească* I nr. 4 (aprilie).
3. CRISTESCU-GOLOPENȚIA, ȘTEFANIA, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)* (2002), Ediția a III-a. Cuvânt înainte și note de Sanda Golopenția, București, Paideia.
4. CRISTESCU-GOLOPENȚIA, ȘTEFANIA (1957), „O poetă populară: Veronica Găbudean”, în *Revista de folclor* II nr. 1–2, p. 9–124.
5. DENSUSIANU, OVID (1931), *Sociologia Mendax*, București, Tip. Modernă, p. 11.
6. GOLOPENȚIA, ȘTEFANIA (1940), „Plan pentru cercetarea credințelor și riturilor domestice”, în *Îndrumări pentru monografiile sociologice*. Redactate sub direcția științifică a d-lui prof. D. Gusti și conducerea tehnică a d-lui Traian Herseni, de Biroul cercetărilor sociologice din Institutul de Științe Sociale al României, ISSR, p. 251–260.
7. IONICĂ, ION (1943), *Dealul Mohului*. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului. [București], Tipografia Bucovina-I.E. Torouțiu.
8. IONICĂ, ION (1996), *Dealul Mohului*. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului. Ediție îngrijită, studiu introductiv, bibliografia scrierilor autorului și indici de Constantin Mohanu, București, Editura Minerva, XXVI+274 p.
9. IONICĂ, ION (1944), *Mana în folklorul românesc*. Contribuții pentru cunoașterea magicului. Sibiu, Tipografia Krafft & Drotleff S.A., p. 134.
10. PAVELESCU, GHEORGHE, *Cercetări asupra magiei la Români din Munții Apuseni*, București, ISSR, 1945, p. 179.